

Hollands goudleer op Pieter de Hooch's 'Kaartspelers' in het Louvre

door TH. H. LUNSINGH SCHEURLEER

In 1946 kon voor het Rijksmuseum een partij goudleer verworven worden, bestaande uit enige tientallen vellen en dus voldoende voor de wandbespanning van een klein vertrek. Reeds bezat het Museum een fraaie verzameling goudleer, hoofdzakelijk in de rijpere Louis XIV stijl, maar de XVIIe eeuw was slechts door een kleine reeks vertegenwoordigd.

Het thans verkregen goudleer vertoont op een grijsgroen fond in verguld relief, vier in verschillende richtingen zwevende putti, die bloemen en planten in de hand dragen en door een keur van gewassen, waartussen enkele vogels, omgeven zijn. De gehele flora is met veel karakter en een uitgesproken gevoel voor realisme weergegeven. Men herkent hier onder meer de roos, aäronskelk, waterlelie, hulstak, distel, maagdenpalm, pioenroos, korenbloem, iris, granaatappel, lelietje van dalen, anjer, tulp en jeneverbes. Dit alles is met de putti en vogels schijnbaar ongedwongen over het vlak verdeeld op zodanige wijze, dat dit nagenoeg gelijkelijk gevuld is. Er is geen axiale, symmetrische indeling, er is zelfs geen geaccentueerd middenmotief en het laurierkransje, dat op het eerste gezicht als zodanig schijnt te fungeren, is in werkelijkheid een eind weegs uit het hart van de compositie geplaatst. Deze wijze van versiering met 'strooibloemen', die men in ons land in verwante vorm ook in de weefkunst en in de edelsmeedkunst aantreft, wijst er op, dat wij ons goudleer zeker ook wel als een product van een onzer Hollandse ateliers mogen zien.¹ Een onverwachte bevestiging van deze veronderstelling vindt men in het feit, dat op Pieter de Hooch's 'Kaartspelers' in het Louvre de schilder een interieur heeft weergegeven, waarop men duidelijk goudleer van hetzelfde patroon herkent. Dit feit is om verschillende redenen belangrijk. Ten eerste omdat men zich nu een indruk kan vormen van de wijze waarop men dit goudleer in het vertrek aanbracht. Het blijkt, dat men niet slechts de wanden in hun geheel – zo zelfs, dat men het niet nodig oordeelde langs de vloeren een plint aan te brengen – maar ook de boezem van de schoorsteen van de kostbare wandbespanning voorzag. De Hooch heeft het patroon zeer nauwkeurig bekeken en zo getrouw weergegeven, dat wij bij hem te rade kunnen gaan, indien men er over zou twifelen, welke van de vier naar de hoeken zwevende putti door de ontwerper bovenaan gedacht waren. Inderdaad blijken de putti met pauwenveren en maiskolf en die met pruimen-, appeltak en korenaar aan de bovenzijde van het veld geprojecteerd te zijn, waarmede ook het relief van het laurierkransje tussen de putti in overeenstemming is. Maar ook nog om een andere reden is de Hooch's schilderij in onze samenhang van bijzonder belang. Het moet uit omstreeks 1665 dateren en daar het dus in Amsterdam ontstaan is en het weergegeven vertrek aldaar ook gelocaliseerd mag worden, is er alle reden aan te nemen, dat wij hier te doen hebben met goudleer uit een Amsterdams atelier van omstreeks 1660.

Reeds in 1611 kreeg de Amsterdamse koopman Claes Jacobsz. van de Staten van Holland octrooi voor de 'neringe ende manufacture van de gedruckte ende

¹) Men vergelijkte bv. de afbeeldingen No. 187 en No. 199 in Mr. J. W. Frederiks, *Old Dutch Silver*, 1952.

Afb. 1. *Vel goudleer, Amsterdams werk, omstreeks 1660*

versilverde leeren' ¹. Veel belangrijker echter was de werkzaamheid van Jacob Dircksz. de Swart en Hans Le Maire, die beiden in Den Haag in 1613 een octrooi verkregen. Spoedig daarop (1617) vestigde Le Maire zich in Amsterdam, waar het Stadsbestuur hem verschillende faciliteiten verleende en waar zijn zaken weldra aanzienlijke omvang aannamen. Niet minder gold dit ook voor de zaak van de zeer ondernemende Maarten van den Heuvel, die reeds in 1614 twee goudleermakerijen bezat, in 1641 echter insolvent werd verklaard, waarna het bedrijf aanvankelijk door hem in samenwerking met zijn zonen en zijn eerste boekhouder Jacob Hamer werd voortgezet. In 1658 eindigde dit samen-

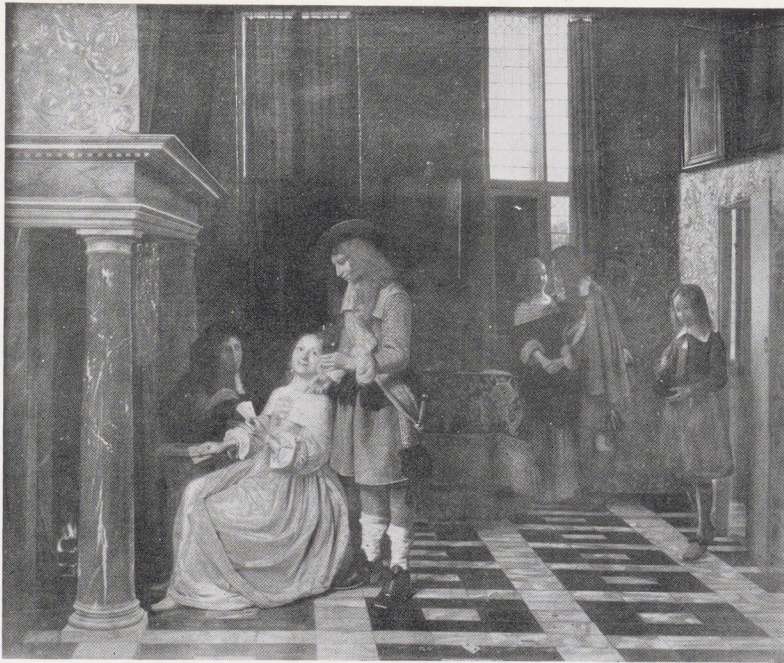
Afb. 2. Detail van Pieter de Hooch's 'Kaartspelers'

gaan en richtte Hamer een eigen goudleerhuis 'De Gekroonde Son' op, dat echter met de zaak van de Van den Heuvel's wel connecties bleef aanhouden.

Aan de Swart schijnt de eer toe te komen van een belangrijke uitvinding, waarvoor hij in 1628 octrooi verkreeg. Het betrof hier een procédé om door middel van koperen of houten platen 'verheven en gebootseertgewijs' te drukken op vooraf verzilverd of verguld leer. Deze werkwijze, die de figuren en ornamenten in hoog relief deed uitkomen, vond ook bij de concurrenten spoedig navolging en men mag haar wel als typisch Hollands beschouwen. Ons goudleer met zijn sterk plastisch relief geeft er een uitnemend voorbeeld van.

Er konden in de XVIIe eeuw grote zaken met het goudleer gedreven worden en in ons land vervaardigde producten werden niet alleen besteld door het Stadhoudelijk Hof, maar sierden ook de raadhuizen te Ulm, Neurenberg en Anspach, terwijl ook Mazarin het in zijn paleis liet aanbrengen. Het spreekt vanzelf, dat figuren als Le Maire, Van den Heuvel en Hamer bij de productie van het goudleer in de eerste plaats als ondernemers betrokken waren, dwz. dat hun aandeel zich overwegend zal hebben bepaald tot de organisatorische en financiële sector, terwijl hun belangstelling zich daarnaast op de technische zijde van de productie zal hebben geconcentreerd. Het ontwerpen van patronen, het vervaardigen van de houten of koperen platen, het beschilderen van het leer, dat alles was het werk van de in hun dienst staande kunstenaars. Ook van dezen hebben de archieven ons enige namen overgeleverd. Zo had de Amsterdamse beeldsnijder Elbert Jansz de platen voor de Swart,

¹) Het beste artikel over het Hollandse goudleer is nog steeds dat van Jac. Ph. Wormser, verschenen in het tijdschrift 'Bouwkunst', Mei 1913. Voor de verschillende octrooien zie men Ir. G. Doorman, Octrooien voor uitvindingen in de Nederlanden uit de XVIe-XVIIIe eeuw, 1941 en de eerste reeks aanvullingen (1942) blz. 6 en v., waar de meeste litteratuur genoemd is.

Afb. 3. Pieter de Hooch, *de Kaartspelers*, Louvre

waarmede deze zijn octrooi in 1628 had verkregen, gesneden. Matthijs Crayers werkte blijkbaar voor Van den Heuvel, Dusart (Cornelis?) voor Hamer, daar door deze kunstenaars beschilderd goudleer in de boedelbeschrijvingen van deze fabrikanten voorkomt ¹. Soms ook vestigde een schilder zich als zelfstandig ondernemer, zoals de vader van Paulus Potter, Pieter, die in 1636 met enige deelgenoten een goudleerfirma te Amsterdam oprichtte, die echter reeds drie jaar later geliquideerd moest worden.

Wanneer men uit de vele namen, die in de archiefstukken voorkomen en waarvan wij slechts een deel konden vermelden, een keuze zou moeten doen, dan komen hiervoor in het bijzonder de bedrijven van de Van den Heuvel's of van Hamer, die omstreeks 1660 tot de belangrijkste van Amsterdam schijnen behoord te hebben, in aanmerking. Daar gemerkt of gesigneerd Hollands XVIIe eeuws goudleer echter niet bekend is en wij dus niet over vergelijkingsmateriaal kunnen beschikken, moeten wij ons er vooralsnog toe bepalen ons goudleer te zien als een voortreffelijk, te Amsterdam, kort na het midden van de XVIIe eeuw ontstaan voorbeeld, van een eertijds bloeiende Hollandse nijverheid, waarvan de producten tot ver over onze landsgrenzen verspreiding vonden ².

¹) Dr. J. F. M. Sterck, *Over de Oud-Amsterdamse goudleerhuizen*, *Jaarboek Amstelodamum*, 1930, blz. 166.

²) Het zou zelfs mogelijk zijn, dat de in de inventaris van Jacob Hamer (1681) voorkomende 'Heuvels-engelplaat' (Sterck a.w., blz. 170) op ons goudleer betrekking zou hebben. Sterck (blz. 166) brengt er de afb. 14, 15 en 25 bij Wormser mee in verband. Voor afb. 25 is dat zeker uitgesloten, daar dat patroon eerst omstreeks 1700 ontstaan kan zijn.